

**MERKITYSTEN RAKENTUMINEN TASAVALLAN PRESI-
DENTTI SAULI NIINISTÖN UUDENVUODENPUHEISSA**

Jasmin Kautonen
Kandidaatintutkielma
Suomen kieli
Kieli- ja viestintä-
tieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Jasmin Kautonen	
Työn nimi Merkitysten rakentuminen tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuheissa	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 22
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellaan tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuheiden merkitysten rakentumista systeemis-funktionaalisen kieliteorian viitekehyksessä, eli käytännössä sitä kuinka kielellisillä valinnoilla luodaan merkityksiä. Metodina on rekisterianalyysi, jonka puitteissa muodon ja merkityksen välistä yhteyttä tarkastellaan tässä tutkielmassa kolmen eri kielen piirteen – leksikaalisten valintojen, modaalisuuden ja koheesion – näkökulmista. Lisäksi pohditaan, millaisia arvoja näiden kielenpiirteiden pohjalta muotoutuvien merkitysten pohjalta on luettavissa.</p> <p>Tutkimuskysymykset ovat: 1. Miten merkitykset rakentuvat Sauli Niinistön uudenvuodenpuheissa leksikaalisten valintojen, modaalisuuden ja koheesion kautta? ja 2. Millaisia arvoja ja arvostuksia merkitysten pohjalta on luettavissa? Aineisto koostuu vuosien 2013, 2018 ja 2023 uudenvuodenpuheiden puhe-teksteistä, joista kaksi ensimmäistä sijoittuu Niinistön ensimmäiselle, ja kolmas meneillään olevalle toiselle presidenttikaudelle.</p> <p>Tutkielma osoittaa muodon ja merkityksen välisen yhteyden lisäksi myös kielellisten valintojen ja tilannekontekstin välisen yhteyden eli SF-teoriaan kuuluvan metafunktionaalisen hypoteesin toteutumisen. Lisäksi tarkastelusta käy ilmi, että eri kielen piirteiden merkitysfunktiot ovat osin myös limittäisiä eli yksittäiset tarkastelun kohteena olevat kielen piirteet palvelevat toisinaan useampaa kuin yhtä merkitystehävää.</p> <p>Arvot ovat luettavissa ennen kaikkea puheiden sanavalinnoista, mutta myös modaalisuus ja koheesio ovat osa arvoihin kytkeytyvää merkityksenmuodostusta. Niin merkitykset kuin niiden pohjalta muotoutuvat arvot ovat kytköksissä aikaan ja sen ilmiöihin, mutta uusintavat kuitenkin ennen kaikkea kansalliseen omakuvaan sisältyviä arvoja, joiden taustalla vaikuttavat ennen kaikkea kristillisyyden ja työn moraali.</p>	
Asiasanat arvokeskustelu, puheet, semantiikka, systeemis-funktionaalinen kielioppi	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	3
2	SYSTEEMIS-FUNKTIONAALINEN KIELITEORIA.....	6
	2.1 Rekisterianalyysia käytännössä.....	7
3	MERKITYSTEN RAKENTUMINEN.....	9
	3.1 Leksikaaliset valinnat.....	9
	3.2 Modalisuus	11
	3.3 Koheesio.....	13
	3.4 Yhteenveto	15
4	MERKITYSTEN POHJALTA LUETTAVAT ARVOT	16
5	PÄÄTÄNTÖ.....	19
	LÄHTEET.....	21

1 JOHDANTO

Yhteiskuntamme toimii hyvin pitkälti tekstien varassa, minkä vuoksi myös niiden tutkiminen on tärkeää (ks. esim. Virtanen & Hiidenmaa 2020: 832). Tutkimuksessa on 2000-luvulle tultaessa painotettu yhä enemmän tekstin ulkoisia tekijöitä (ks. esim. Virtanen & Hiidenmaa 2020: 838), mutta edelleen merkitykset rakentuvat teksteihin pitkälti niistä kielellisistä resursseista, joita kielen käyttäjä valitsee käyttää – ja siellä missä näitä valintoja tehdään, on aina myös vallankäyttöä (ks. esim. Heikkinen 2020: 9–10; Shore 2012b: 158–159). Tekstien tutkimus on siis edelleen ajankohtaista ja tarpeellista. Kielitieteilijä Vesa Heikkistä (2020: 9) lainatakseni: *Kun sanat eivät enää kiinnosta tai kun ajattelemme, että sanat ovat vain sanoja ja teot ynnä arvot ovat toisaalla, seilaamme oudoilla aalloilla, olemme ehkä jopa ulalla.* Tutkielmassani tarkastelenkin laadullisen, aineistopohjaisen kielentutkimuksen keinoin merkitysten rakentumista tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuheiden puheteksteissä.

Näinä aikoina, kun erilaiset kriisit koettelevat yhteiskuntaa ja niihin liittyvän informaat-ion tulva on valtava, täytyisi luetun tulkitsemisen ja arvioimisen osa-alueeseen kiinnittää erityistä huomiota. Esimerkiksi vuoden 2016 PIRLS-tutkimuksissa luetun tulkitsemisen ja arvioinnin osa-alueen hallinta oli kuitenkin suomalaislapsilla heikentynyt viidellä pisteellä, vaikka samaan aikaan tiedon haun ja yksinkertaisten päätelmien osa-alue parantunut kolmella pisteellä. Ero näiden kahden osa-alueen välillä oli siis viidessä vuodessa kasvanut kahdesta pisteestä kymmeneen. (Leino, Nissinen, Puhakka & Rautopuro 2017: 20.) Vaikka muutos ei tilastollisesti ehkä olekaan kovin merkittävä, on kehityssuunta sellainen, että kielen käytön todellisuutta – ihmisten, merkitysten, kielen, vallan ja valinnan kehää (Heikkinen 2020: 10) – on hyvä pitää esillä ja tehdä näkyväksi.

Uudenvuodenpuheessaan Suomen tasavallan päämies puhuttelee kansaa nivoen yhteen kansamme historian ja tulevaisuuden näkymiä. Heikkisen mukaan *uudenvuodenpuheita on kautta aikojen yhdistänyt ennen kaikkea suomalaisuuden ja me-hengen rakentaminen* (Kotus). Käytännössä tavoitteenani on avata kielen systeemin ja merkitysten rakentumisen välistä yhteyttä ja systeemis-funktionaaliseen kieliteoriaan sisältyvän metafunktionaalisen hypoteesin toteutumista Niinistön puheissa sekä pohtia merkityksen ja muodon välisen yhteyden roolia suhteessa laajempaan sosiaaliseen kontekstiin. Toisin sanoen tarkastelen sitä, millainen todellisuuskuva kielellisten valintojen kautta puheisiin rakentuu. Tekstimerkitysten näkyväksi

tekeminen tuo aina väistämättä esiin myös tekstin arvoja (Shore 2012b: 158), joten kohdistan sosiaalisen kontekstin näkökulmasta tarkasteluni siihen millaisia arvoja ja arvostuksia kielellisten valintojen rakentamien merkitysten pohjalta on luettavissa.

Uudenvuodenpuheen perinteen aloitti P. E. Svinhufvud vuonna 1935 ja puhe on televisioitu vuodesta 1958 lähtien (TPK). Tässä tutkielmassani hyödynnän kuitenkin yksinomaan puhetekstejä. Aineistoni koostuu tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuheiden puheteksteistä vuosilta 2013, 2018 ja 2023, jotka on julkaistu Tasavallan presidentin kanslian ylläpitämällä presidentti.fi-sivustolla. Vuoden 2013 puhe on Niinistön pitämistä uudenvuodenpuheista ensimmäinen ja vuoden 2023 puhe toistaiseksi viimeinen. Mahdollisten muutosten havainnoimiseksi valitsin kolmanneksi tarkasteltavaksi puheeksi tähän mennessä pidetyistä yhdestätoista puheesta keskimmäisen, eli vuoden 2018 uudenvuodenpuheen. Vuosien 2013 ja 2018 puheet sijoittuvat Niinistön ensimmäiselle presidenttikaudelle, vuoden 2023 puhe meillä on olevalle toiselle kaudelle. Vuonna 2013 keskeinen teema Suomessa oli globalisaation vaikutus yhteiskuntaan ja sen mukanaan tuomat muutokset ja epävarmuus, kun taas vuonna 2018 aloitettiin itsenäisyyden uutta vuosisataa melko valoisissa ja nousujohteisissa, joskin varovaisissa tunnelmissa. Kuluvana vuonna keskeinen koko yhteiskuntaa läpäisevä ja globaalisti monella tasolla vaikuttava teema on yhä edelleen sota Venäjän ja Ukrainan välillä.

Heikkinen on aiemmin panostanut uudenvuodenpuheiden tutkimukseen yhdessä eri tutkijoiden kanssa: hän on tutkinut mm. uudenvuodenpuheiden *minää* ja puheissa esiintyviä lauseprosessityyppejä (esim. Heikkinen & Virtanen 2005; Heikkinen & Lounela 2009; Heikkinen & Pajunen 2016). Lisäksi Kotimaisten kielten keskuksen nettisivuilta löytyy numeerista dataa esimerkiksi presidenttien uudenvuodenpuheiden sanamääristä sekä yleisimmin käytetyistä verbeistä, substantiiveista ja adjektiiveista (Kotus). Aiemmat uudenvuodenpuheita koskevat tutkimukset kohdistuvat kuitenkin aikaan ennen Niinistön virkaan astumista, eikä tutkimusta nimenomaan Niinistön uudenvuodenpuheista ole vielä toistaiseksi julkaistu. Tuoreempi tutkimus aiheesta onkin mielestäni tärkeää siitäkkin syystä, että merkitysten tekstuaalisen rakentumisen näkökulma voidaan kytkeä tällä hetkellä tuttuihin, ihmisten ja yhteiskunnan elämää ajankohdaisesti koskettaviin lähimenneisyyden ja nykyhetken ilmiöihin ja arvoihin: painottuvatko esimerkiksi terveys ja turvallisuus koronapandemiasta ja Ukrainan sodasta johtuen tuoreimmassa puheessa enemmän, kuin puheissa ennen em. kriisejä.

Presidentti on tasavallan päämies, jonka toiminta- ja päätöksentekovalta on hyvin pitkälti sidottu valtioneuvoston toimintaan ja myötävaikutukseen (TPK). Presidentti ei siis Suomessa käytä valtaa itsenäisesti vaan presidentti on kansan silmissä enemmänkin arvojohtaja. Koska presidentti on kansan valitsema, heijastelee hänen edustamansa arvomaailma jollain tasolla myös kansan keskuudessa ja yhteiskunnassa kulloinkin vallalla olevia arvoja. Presidentti ei kuitenkaan ole ns. kansan tuote, vaan yksittäinen, itsenäinen ihminen, jolla virkansa puolesta kuitenkin on poikkeuksellinen auktoriteettiasema. Presidentillä on siis asemansa puolesta vaikutusvaltaa ennen kaikkea juuri sanan kirjaimellisessa merkityksessä: presidenttiä kuunnellaan ja hänen sanomisilleen annetaan paljon painoarvoa. Heikkisen ja Lounelan mukaan tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe onkin suomalaisittain paitsi poliittisesti keskeinen, myös yksi vaikuttavimmista julkisista teksteistä (Heikkinen & Lounela 2009: 218).

Arvojohtajuuden problematiikkaa on pohtinut mm. Hankamäki (2012) blogitekstissään *Arvojohtaminen on vaarallista*. Hän listaa nk. varsinaisten arvojen – *hyvyys* (etiikka), *totuus*

(tiede) ja *kauneus* (estetiikka) – rinnalle myös *rehellisyden* ja *nöyryyden* hyveet, *tasavertaisuuden* ja *demokratian* ihanteet, sekä arvostettavat elämänilmiöt, kuten *terveyden* ja *oppineisuuden*, ja arvokkaiksi koettavat asiat, kuten *rakkauden*, *turvallisuuden* ja *omakulttuurisuuden*. (Hankamäki 2012). **Arvot** voidaan siis yleisemmin määritellä abstrakteiksi, yleisluontoisiksi ja toivottaviksi päämääriksi, jotka ohjaavat ihmisten valintoja ja toimintaa (Helkama 2015: 8). Hypoteesini onkin, että merkitysten rakentuminen uudenvuodenpuheissa on kytköksissä em. kaltaisiin arvoihin, joita niin ikään pyrin kielellisten valintojen kautta nostamaan puheista esiin.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten merkitykset rakentuvat tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuheissa leksikaalisten valintojen, modaalisuuden ja koheesion kautta?
2. Millaisia arvoja ja arvostuksia merkitysten pohjalta on luettavissa?

Tutkielmani etenee systeemis-funktionaalisen kieliteorian ja sen käytännön sovellutuksena toimivan rekisterianalyysin sekä niihin kytkeytyvien keskeisten käsitteiden esittelystä aineiston analyysiin ja kielellisten valintojen kautta rakentuvien merkitysten tarkasteluun. Lopuksi erittelen merkitysten pohjalta luettavissa olevia arvoja ja niiden yhteyttä kansalliseen omakuvaan, sekä arvioin metodin, aineiston ja näkökulmien toimivuutta esitellen myös mahdollisia jatkotutkimusideoita.

2 SYSTEEMIS-FUNKTIONAALINEN KIELITEORIA

Tutkielmani pohjaa M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaaliseen (SF) kieliteoriaan, jonka näkökulma kieleen on hyvin holistinen (Luukka 2002: 90). Teorian mukaan kielen käyttö ja sen systeemi ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa: kieli on resurssi, jolla luodaan merkityksiä, ja kun kieltä käytetään tilanteessa, syntyy teksti. (Halliday & Matthiessen 2013: 3). Systeemis-funktionaalaisesta näkökulmasta kielen keskeisin tehtävä onkin juuri merkitysten rakentaminen (Luukka 2002: 90). Käytämme kieltä kokemuksiemme ymmärtämiseen ja vuorovaikutukseen toisten kanssa: kokemus tai vuorovaikutus muunnetaan ensin merkityksiksi, minkä jälkeen merkitykset muunnetaan edelleen tekstiksi (Halliday & Matthiessen 2013: 25).

Funktionaalisuus näkyikin teoriassa siinä, että kieltä tarkastellaan ensisijaisesti tekoina ja toimintoina, jotka rakentavat merkityksiä (Luukka 2002: 101). Kielisysteemin rooli taas on mahdollistaa tekstien tuottaminen (Shore 2020: 34). Tätä toiminnan ja kielen systeemin välistä yhteyttä kuvataan teoriassa kahden käsitteen, **tilannekontekstin** ja **rekisterin**, avulla: tilannekontekstilla viitataan kielenkäyttötilanteeseen ja sen ominaisuuksiin, ja rekisterillä niihin kielellisiin valintoihin, joista tilannekonteksti käy tekstissä ilmi/joilla sitä tuotetaan. Käsite rekisteri voidaankin määrittellä yleistajuisemmin myös tilanteenmukaiseksi kielenkäytöksi/puheta- vaksi (ks. Hosiainluoma 2016: 773).

Käytännössä teoria pyrkiikin kuvaamaan kolmen kielen peruselementin – kontekstin, tekstin ja kielen systeemin – yhteyttä ja ilmenemistä (Luukka 2002: 90). Kielen käyttöfunktioit siis määrittävät kielen muodon, mutta samaan aikaan kielellisillä valinnoilla myös luodaan tilannekontekstia. Tilannekonteksti muodostuu paitsi puheena olevasta aiheesta tai toiminnasta, jonka osana teksti on (**ala**), myös tekstissä tavalla tai toisella läsnä olevista sosiaalisista toimijoista ja niiden välisistä suhteista (**osallistujaroolit**) sekä kolmanneksi kielen **ilmenemismuodosta**. (Shore 2012a: 134–135.)

Teorian mukaan tietyt kielisysteemin resurssit on omistettu tietyille toiminnoille (Halliday & Matthiessen 2013: 30). Tätä ryhmittymistä Halliday kuvaa kolmen **metafunktion** – **ideationaalisen**, **interpersoonaisen** ja **tekstuaalisen** metafunktion – avulla: Käytämme kieltä konstruoimaan – tai representoimaan – kokemusmaailmaamme (ideationaalinen metafunktio), luomaan ja ylläpitämään sosiaalisia suhteitamme ja ilmaisemaan suhtautumista (interpersoonainen metafunktio) sekä luomaan tekstejä, jotka ovat paitsi sisäisesti yhtenäisiä myös

tilanteisia (tekstuaalinen metafunktio) (Shore 2012a: 146–147). Ideationaalinen – myös representatiivinen (ks. esim. Shore 2020) – metafunktio voidaan edelleen jakaa kokemukselliseen eli eksperientaaliseen sekä loogiseen metafunktiioon, joista ensimmäinen viittaa tapahtumia, toimintoja, tiloja sekä niihin liittyviä olioita ja olosuhteita konstruoivaan kielenkäyttöön ja jälkimmäinen näihin liittyviin laajempiin komplekseihin (Shore 2012b: 161). Käytännössä nämä metafunktiot ilmenevät siis teksteissä tiettyjen, ”niille omistettujen” kielisysteemin leksikko-kieliopillisten resurssien kautta, jotka ovat edelleen yhteydessä tilannekontekstiin (Shore 2012a: 134; ks. **metafunktionaalinen hypoteesi** mts. 148–149).

Ideationaaliseen metafunktiioon kytkeytyviä kielenpiirteitä ovat sanavalinnat, sanojen väliset suhteet ja lauseiden prosessityypit (eksperientaalinen metafunktio) sekä lausekompleksit ja lauseiden väliset suhteet (looginen metafunktio), joiden kautta rakentuu tekstin ala. Interpersonaisen metafunktion näkökulmasta taas tarkastellaan suhtautumista ilmaisevia sanavalintoja, modaalisia lausetyyppejä sekä persoonamuotovalintoja ja puhuttelua, joiden pohjalta rakentuvat tekstin osallistujaroolit. Tekstuaalisen metafunktion kautta muodostuva tekstin ilmenemismuoto puolestaan rakentuu teemankulun ja koheesion keinoin. (Shore 2012b.) Rekisterianalyysi ei siis ole varsinaisesti sisällönanalyysia vaan kielisysteemin resursseihin koodattujen merkitysten tutkimusta, jolla pyritään tekemään näkyväksi merkityksen ja muodon välistä yhteyttä (Shore 2012b: 158).

2.1 Rekisterianalyysia käytännössä

Esimerkiksi Susanna Shore (2012b) on soveltanut SF-teoriaa tekstien tutkimukseen suomen kielessä artikkelissaan *Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa* ja tätä artikkelia käytänkin metodisena ohjenuoranani myös omassa tutkielmassani. Suomenkielisten tekstien tutkijat ovat SF-teorian viitekehityksessä yleensä painottaneet vain tutkimusongelman kannalta keskeisiä metafunktioita ja kielen piirteitä (Shore 2012a: 156). Kandidaatintutkielman laajuus ei sekään mahdollista kaikenkattavaa analyysia, mutta mahdollistaakseni kuitenkin mahdollisimman kokonaisvaltaisen aineiston tarkastelun, valitsin kuhunkin metafunktiioon kytkeytyvistä kielenpiirteistä tarkasteltavakseni yhden: Ideationaalisen metafunktion näkökulmasta tarkastelen Niinistön puheiden leksikaalisia valintoja, interpersonaisen metafunktion näkökulmasta puheissa esiintyvää modaalisuutta ja tekstuaalisen metafunktion näkökulmasta tekstien kohesiivisiä sidoksia.

Leksikaalisten valintojen kohdalla on kirjaimellisesti kyse sanavalintojen ja sisältösanojen välisten suhteiden tarkastelusta, joiden pohjalta käy – metafunktionaalisen hypoteesin mukaan – tilannekontekstin näkökulmasta esiin myös tekstin ala, eli puheenaihe tai toiminta, jonka osana teksti on. Toisin sanoen sisältösanoihin kiteytyy hyvin pitkälti se, mistä puhutaan, joten niitä tarkastelemalla voidaan helposti muodostaa jonkinlainen yleiskuva puheen asiassällöistä ja käsiteltävistä teemoista. **Sisältösanat** ovat substantiiveja, adjektiiveja ja verbejä, joilla viitataan kielen ulkoiseen maailmaan, ja joiden ulkopuolelle jäävät nk. funktiosanat (esimerkiksi *ja*), joilla ilmaistaan sisältösanojen kieliopillisia suhteita (VISK §438). Esimerkiksi *olla*-verbiä ei ole ilmeisen yleisyytensä ja monimerkityksisyytensä vuoksi mielekäästä ottaa

mukaan tarkasteluun, joten jätän sen myös tässä tutkielmassa tarkastelun ulkopuolelle. Itse sisältösanojen lisäksi myös sisältösanojen järjestyneiden merkityssuhteiden (esim. osa–kokonaisuus-suhde tai ylä–alakäsite-suhde) analysointi on leksikaalisten valintojen näkökulmasta keskeistä (Shore 2012b: 163).

Modaalisuus on hyvin laaja semanttinen kenttä, joka ilmaisee esimerkiksi asiointilan mahdollisuutta tai mahdottomuutta, varmuutta tai epävarmuutta, luvallisuutta, (epä)todennäköisyyttä, välttämättömyyttä jne. ja se rakentuu teksteihin hyvin moninaisten kielenpiirteiden kautta. Modaalisuus tekee näin ollen näkyväksi myös sosiaalisia suhteita tekstissä läsnä olevien osapuolien välillä (ks. tilannekontekstin osallistujaroolit). Modaalisuuden huomioon ottaminen onkin ensiarvoisen tärkeää, kun kielellisiä valintoja eritellään arvottamisen ja vuorovaikutuksen näkökulmasta. (Heikkinen 2020: 132–134.)

Modaalaisia kieliaineksia ovat esimerkiksi verbien modukset, eli tapaluokat, joiden pohjalta ovat kiteytyneet modaaliset lausetyypit *deklaratiivi-* eli *väitelause*, *interrogatiivi-* eli *kysymyslause*, *imperatiivi-* eli *käskylause* ja *eksklamatiivi-* eli *huudahduslause*. Näiden lisäksi modaalisuus ilmenee myös modaaliverbien (esim. *voida* ja *täytyy*), modaalisuuteen erikoistuneiden lausekonstruktioiden (esim. nesessiivirakenne *on tehtävä*), joidenkin adjektiivien (esim. *mahdoton*, *välttämätön*) sekä modaalisten adverbien (esim. *todennäköisesti*, *mahdollisesti*) ja modaalisten partikkelien (esim. *ehkä*, *kai*) kautta. (VISK §1551; §1558.)

Koheesio rakentuu teksteihin leksikaalisilla (eli sisältösanojen välisillä) ja kieliopillisilla sidoksilla eli käytännössä esimerkiksi taaksepäin viittaavilla persoonapronomineilla, kytkentäilmauksilla (esim. liitepartikkeli *-kin*), vertailulla tai konnektiiveilla (esim. *lisäksi*). Koska tarkastelen sisältösanojen välisiä suhteita jo ideationaalisen metafunktion näkökulmasta, keskityn tekstuaalisen metafunktion näkökulmasta kieliopillisiin kohesiivisiin sidoksiin, joista olen valinnut tutkielman rajallisuuden vuoksi tarkasteltavaksi kieliopillisiä sanoja ja morfeemeja ”karkeammat” koheesiokeinot: *toiston* ja *konnektiivit*. Koheesio näkökulma sopii myös erityisen hyvin juuri puhetekstiaineiston tarkasteluun, sillä runsas toisteisuus on tyypillistä nimenomaan puhutuille teksteille (Heikkinen 2020: 174), joissa se toimii retorisenä keinona.

Tavoitteenani ei ole luoda kaikenkattavaa, systemaattista esitystä eri kielen piirteiden esiintymisestä ja ryhmittymisestä eri kategorioittain, vaan nostaa aineistolähtöisesti esiin tekstistä nousevia keskeisimpiä huomioita merkityksen ja muodon välisen yhteyden osoittamiseksi.

3 MERKITYSTEN RAKENTUMINEN

Tässä luvussa esittelen Niinistön puheista tekemiäni havaintoja leksikaalisten valintojen, modaalisuuden ja koheesion näkökulmista sekä arvioin metafunktionaalisen hypoteesin toteutumista eli em. kielisysteemin resurssien suhdetta tilannekontekstiin. Lisäksi erittelen millaisia arvoja ja arvostuksia valittujen kielen piirteiden kautta rakentuvien merkitysten pohjalta on luettavissa, millaista muutosta niissä kenties on havaittavissa ja millä tavoin ne heijastelevat tai vertautuvat aikansa ilmiöihin. Jotta joidenkin lukumääräisesti mainittujen kielen piirteiden esiintymismäärien suhteuttaminen olisi helpompaa mainittakoon, että sanoja vuoden 2013 puheessa on 881, vuoden 2018 puheessa 953 ja vuoden 2023 puheessa 1048. Sulkeisiin on merkitty, minkä vuoden puheesta kulloinkin on kyse, mikäli asia ei käy tekstistä ilmi.

3.1 Leksikaaliset valinnat

Vuosien 2013, 2018 ja 2023 uudenvuodenpuheissa ylivoimaisesti suurin sisältösanojen joukko ovat erilaiset maantieteellisiä alueita ja niissä eläviä ihmisiä kuvaavat sanat. Ennalta arvattavasti sanat *Suomi* ja *suomalainen* eri taivutusmuodoissaan ovat kaikissa kolmessa puheessa yleisimpien nominien joukossa. Vuosien 2013 ja 2023 puheissa esiintyvät useamman kerran myös *Eurooppa* ja *Pohjoismaat*, joita ei vuoden 2018 puheesta löydy (lukuun ottamatta yhtä *EU*-mainintaa). Sen sijaan vuoden 2018 puheessa esiintyvät pariin otteeseen sekä *Pohjois-Korea* että *Yhdysvallat*.

Etenkin juuri tämän ryhmän kohdalla konstruoituu paljon meronyymisia suhteita: Suomi osana Pohjoismaita, Eurooppaa ja EU:ta (2013, 2018 & 2023) sekä YK:ta (2018) ja tulevaisuudessa mahdollisesti myös Natoa (2023). Suomen synonyyminä käytetään puheissa myös *kansaa* ja *kansakuntaa*, joka koostuu *ihmisistä*. Vuoden 2018 puheesta on poimittavissa myös usein toistuva hyponyyminen suhde *ihmisen* ja *nuoren* välillä. Hyponymia on läsnä myös abstraktimmalla tasolla suhteessa kaikissa puheissa tiuhaan esiintyvään *maailmaan* ja vuoden 2013 puheessa useaan kertaan toistuvaan *yhteiskuntaan*.

Myös antonymisia suhteita konstruoituu leksikaalisten valintojen kautta etenkin vuoden 2023 puheessa. *Meidän* ulkopuolelle puheessa jäävät paitsi *Lähi-itä* ja *Afrikka*, myös ennen kaikkea *Venäjä*:

- 1) *Sotia on käyty Lähi-idässä, Afrikassa, mutta myös Euroopassa: Balkanilla, Georgiassa, ja Ukrainassakin jo kohta yhdeksän vuoden ajan. Maailmassa on kyllä julmuutta riittänyt. Ehkä meillä – Suomessa, Pohjoismaissa, Euroopassa, lännessä laajemminkin – on vain haluttu tuudittautua siihen, ettei julmuus tänne ulotu.*
(2023)
- 2) *Miten on mahdollista, että Eurooppaa halkova maantieteellinen raja onkin tosiasiasa kahden kokonaan erilaisen maailmankuvan raja? Rajan tällä puolen on mahdotonta edes kuvitella, että jonkun kansakunnan mieleen tulisi aloittaa sotiminen. Venäjän puolella rajaa asia on toisin.*
(2023)

Kiinnostava on myös vuoden 2018 puheessa konstruoituva jako *suuriin* (*Kiina*, *Yhdysvallat* ja *Venäjä*) ja *pieniin*, joihin *Suomi* yhdessä *Euroopan* ja tulevaisuudessa mahdollisesti myös *YK:n* kanssa tekstissä lukeutuu.

Mikäli poikkean tarkastelussani hiukan sivuraiteille ja otan huomioon sen, että puhe on osoitettu *kansalaisille*, piirtävät edellä kuvattujen leksikaalisten valintojen väliset suhteet melko jäsenyneen ja tarkkarajaisen maailman yksittäisen Suomen kansalaisen ympärille: keitä *me* olemme/keistä *me* muodostuu, keihin kuulumme, kenen kanssa teemme yhteistyötä ja ketkä jäävät *meidän* ulkopuolelle.

Toinen merkittävä sanastoryhmä puheissa ovat aikaan ja ajan kulumiseen liittyvät sanat. *Vuosi* on ollut kautta aikojen kolmen yleisimmän substantiivin joukossa presidenttien uudenvuodenpuheissa (Kotus) ja sama pätee vuoden 2013 puhetta lukuunottamatta myös tämän aineiston kohdalla: *Vuosi*-sana (itsenäisesti tai yhdyssanan osana) esiintyy pelkästään vuoden 2018 puheessa yhteensä 17 kertaa. Kaikissa puheissa yleiset *aika*- ja *vuosi*-sanat eri variaatioissaan esiintyvät usein myös yhdessä: esim. *vuosikymmenenkin aikana*; *lähivuosien aikana* (2013). Näiden lisäksi puheissa viitataan paitsi *historiaan* ja *menneisyyteen* (2013, 2018 & 2023), myös *tulevaan* tai *tulevaisuuteen* (2013 & 2018). Aikaan liittyvien sanojen yleisyys onkin odotuksenmukaista, ottaen huomioon uudenvuodenpuheen tilannekatsauksenomaisen funktion (ks. johdanto).

Puheiden leksikaalisissa valinnoissa konstruoituukin hyvin yhtenäinen tilannekontekstin ala: mikä on Suomen suhde muuhun maailmaan sekä historiaan ja tulevaisuuteen tässä ja nyt, ja millaisista rakenneosasista tämänhetkinen todellisuutemme rakentuu.

Pääosin vain vuoden 2013 puheessa esiintyviä yleisimpiä sanoja ovat esimerkiksi *työ*, *talous* ja *yhteiskunta*. Myös puheen alussa esitellyt *oikeudentunto* (myös *oikeus*) ja *eheys* kulkevat mukana läpi puheen, joihin liittyvät myös niin ikään usein toistuvat *yhenäisyys*-, *kumppanuus*- ja *yhteistyö*-sanojen eri variaatiot. Edellisten lisäksi puheessa korostetaan myös *arvoja* (*elämän* ja *työn* arvo sekä *ihmisarvo*) ja *hyvinvointia*. Vuoden 2013 puheen sisältösanoista yleisin verbi on merkitykseltään epämääräinen *tehdä*, joka kuitenkin tässä yhteydessä esiintyy oikein tekemiseen ja vastuun kantamiseen liittyvissä asiayhteyksissä.

Vuoden 2018 puheessa taajaan toistuvien leksikaalisten valintojen kautta konstruoituvia teemoja taas ovat *turvallisuus* (myös *turvattomuus*) sekä *muutos* niin *talouden*, *työn*, *asenteiden*, *maahanmuuton* kuin *ilmastonkin* näkökulmista. Lisäksi (*suomalais*)*nuoret* ja *tunteet* (myös esim. *tunnelmat*) toistuvat usein – vertailun vuoksi: nuoria ei kahdessa muussa aineiston puheessa mainita kertaakaan. Lisäksi Niinistö käyttää useampia variaatioita sanoista *jatkuminen/jatkaminen* ja *kehitys*. Vuoden 2013 puheen tavoin myös *talous* mainitaan puheessa muutamaa otteeseen, minkä lisäksi vuoden 2018 puheessa mainitaan neljään otteeseen myös *velka/velkaantuminen*. Puheen sisältösanoista yleisimmät verbit ovat *kunnioittaa* ja *lisääntyä*, sekä väljämerkityksisempi *käydä*, jolla painotetaan paitsi ilmastonmuutoksen vakavuutta – *kriittiseksi käyvää kuormaa* (2018) – ja tyttöjen aseman parantamisen tärkeyttä (ks. esimerkki 4), myös toivoa paremmasta tulevaisuudesta (ks. esimerkki 16).

Vuoden 2023 puheissa toistuvat jälleen *turvallisuus* ja *jatkuvuus*, mutta näiden lisäksi yleisimpiä sisältösanoja ovat vuosien 2013 ja 2018 puheista poissaolollaan loistavat *Ukraina* ja *sota* (vuoden 2013 puheessa mainitaan *sisällisota* kerran). Myös *luonto*, *ilmastonmuutos* ja *elämä/eläminen* esiintyy vuoden 2023 puheessa kahta muuta puhetta useammin. Yleisin verbi sisältösanoista on tietynlaiseen väistämättömyyteen ja tässä tapauksessa myös odottamattomuuteen merkitykseltään kytkeytyvä verbi *tapahtua*, jonka kanssa lähes yhtä usein esiintyvät myös merkitykseltään yksiselitteisemmät verbit *selviytyä*, *muistaa* ja *jatkua*.

Puheita erottavia sisältösanoja yhdistävät niiden jokseenkin abstrakti ja yläkäsitteenomainen luonne: puhutaan *työstä* ja *taloudesta*, eikä esimerkiksi työntekijöistä, työpaikoista, rahasta tai ostamisesta ja myymisestä. Monet sisältösanat ilmaisevatkin itsessään myös arvoiksi mielletäviä teemoja, jotka otan lähempään tarkasteluun myöhemmin (esim. *työ*, *turvallisuus*, *hyvinvointi*).

Puheita erottavien leksikaalisten valintojen tarkastelu tekee myös näkyväksi ajan ilmiöiden ja sen hetkisten maailmantilanteiden vaikutusta puheissa kunakin vuonna esiintyviin sisällöllisiin painotuksiin. Akuutti kriisi on läsnä vuoden 2023 puheen sisältösanoissa (esim. *sota*, *selviytyä*), kun taas kahden muun puheen sisältösanoissa painopiste on kriisistä selviytymisen sijaan esim. hyvinvoinnin, yhtenäisyyden ja talouden kehittämisessä ja niiden eteen tehtävän työn jatkamisessa sekä yhteisen vastuun kantamisessa.

Myös samoja sisältösanoja (esim. 2018 ja 2023: *turvallisuus*) sisältävien puheiden välillä on selviä painotuseroja. Esimerkiksi vuoden 2018 puheessa sotilaallisen uhan keskuksena nähdään ydinaseita kehittävä Pohjois-Korea, kun taas vuoden 2023 puheessa Ukrainaan hyökännyt Venäjä. Uhan suuruus ja vakavuus tuntuu myös korreloivan sanojen esiintymismäärien kanssa: vain kaksi kertaa mainitun Pohjois-Korean muodostama uhka (2018) näyttäytyy etäisenä Venäjän muodostamaan uhkaan nähden, joka konstruoituu vuoden 2023 puheessa paitsi viittauksilla Venäjään (4 kertaa), myös ennen kaikkea Ukrainaan (10 kertaa).

3.2 Modaalisuus

Modaalisuuden kautta rakentuu paitsi puhujan auktoriteettiasema suhteessa kuulijoihin (ks. osallistujaroolit) myös uudenvuodenpuheen funktio (ks. johdanto). Tämän aineiston kohdalla

modaalisuuden kautta rakentuu myös kuva puhujasta, jonka sanomisista huokuva asiantuntijuus on varmaa ja vastaan sanomatonta. (ks. esim. Heikkinen & Lounela 2009: 244–245, *puhevaltainen yliminä.*)

Kaikki Niinistön puheet koostuvat odotuksenmukaisesti pääosin deklaratiiivilauseista, mutta vuoden 2023 puheessa on myös yksi, ja vuoden 2013 puheessa kolme interrogatiivilauseita. Modaalisuus rakentuu puheissa pääosin muiden kieliainesten kautta.

Ylivoimaisesti yleisin modaalilaine Niinistön puheissa on nesessiivirakenne, jolla ilmaistaan välttämättömyyttä, velvollisuutta ja suositeltavuutta (VISK §505):

- 3) *Niiden, joiden asiat ovat kunnossa, tulee pitää huolta – – ja niiden, joiden tilanne on heikompi, on tehtävä kaikkensa...*
(2013)
- 4) *Tyttöjen on saatava käydä koulunsa ja määrätä elämänsä suunta.*
(2018)
- 5) *Suurten muutosten on kestettävä aikaa.*
(2023)

Modaaliverbien näkökulmasta huomionarvoista on, että niitä – tiukimman ryhmittelytavan mukaisia (ks. esim. Heikkinen 2020: 132–133) – esiintyy vuoden 2023 puheessa huomattavasti moninaisempi kirjo kuin vuosien 2013 ja 2018 puheissa, vaikkakaan lukumääräisesti esiintyvyydessä ei ole suurta eroa puheiden välillä: modaaliverbejä esiintyy kuitenkin vuoden 2018 puheessa jonkin verran kahta muuta puhetta vähemmän. Mainittakoon myös, että esimerkiksi verbi *tulla* esiintyy puheissa myös ei-modaalisena, mutta tässä tutkielmassa olen ottanut huomioon vain verbien modaaliset esiintymät. Juuri *tulla* onkin vuoden 2013 puheessa selvästi yleisin modaaliverbi, ja se esiintyy kahteen otteeseen samassa yhteydessä myös modaalisen verbin *joutua* kanssa:

- 6) *Kolmas sektori joutuu yhä pidemmälle sinne, missä yhteiskunnan tulisi olla. Yhteiskunta taas joutuu yhä pidemmälle sinne, missä oman vastuun, perheen tai lähimmäisten tulisi olla.*
(2013)

Tulla-verbin esiintymistä nesessiivirakenteessa voidaan tarkastella myös puhe-tekstilajille tyyppillisenä retorisenä keinona. Vuosien 2018 ja 2023 puheissa yleisin on, muutoinkin yleinen ja merkitykseltään pehmentävä, modaaliverbi *voida*, minkä kanssa yhtä yleinen on vuoden 2023 puheessa myös *joutua*, joka esim. edellisessä esimerkkitarkastelussa (6) tekee kolmannesta sektorista ja yhteiskunnasta ulkopuolisen ympäristöissä, joihin ne liitetään (yhteiskunta ja perheet).

Modaalisia adverbeja ja partikkeleita (ks. VISK §1601) on löydettävissä vuoden 2023 puheesta eniten. *Varmasti* ja *välttämättä* esiintyvät vuoden 2013 puheessa kertaalleen, kun taas vuoden 2018 puheen ainoa modaalipartikkeli löytyy Seitsemän veljeksien Juhaniilta poimitusta lainauksesta:

- 7) *Mutta kas jos riitaa etsimme, niin kyllä löydämme aina syytä niskaharjastemme kohotteiksi.*
(2018)

Vuoden 2023 puheessa sen sijaan käytetään pelkästään *ehkä*-partikkelia kolme kertaa, minkä lisäksi *varmasti* esiintyy kahdesti sekä *tietysti* ja *kyllä* kertaalleen.

Kuten myös jo edellä esitetyistä esimerkkikatkelmista on käynyt ilmi, sama modaaliaines myös toistuu hyvin usein samassa tai pian seuraavassa virkkeessä. Lisäksi puheissa yhdistellään erilaisia modaalilaineksia, mitä esiintyy erityisen paljon etenkin vuoden 2023 puheessa. Esimerkiksi esimerkissä 2 modaaliset adjektiivit *mahdollinen* ja *mahdoton* muodostavat *olla*-verbin kanssa nesessiivirakenteen, jonka painotusta edelleen vahvistetaan ensimmäisessä virkkeessä kysymyssanalla *miten* ja toisessa virkkeessä modaalisella adverbilla *edes*. Lisäksi jo valmiiksi modaalinen *tulla*-verbi on esimerkin toisen virkkeen toisessa lauseessa konditionaalissa.

Ylipäättään modaalisuutta esiintyy puheissa verrattain paljon ja niitä voidaan tarkastella myös retorisenä keinona. Esimerkiksi juuri edellä kuvatun esimerkin 2 kaltaisissa modaalipiirteiden ”kasautumissa” modaalilaineukset voidaan myös kytkeä yleisesti käytettyihin retoriisiin keinoihin: *Miten*-sanalla alkava kysymys voidaan tulkita retoriseksi; se mikä *rajan tällä puolen* on mahdotonta, on *Venäjän puolella rajaa* mahdollista (kahden asian vastakohtaistaminen); *Rajan tällä puolen on mahdotonta edes kuvitella...* (asioiden ilmoittaminen vastaansanomattomana totuutena) jne. (ks. esimerkki 2). Modaalisuuden merkitys korostuu puhetekstilajin kohdalla nimenomaan retorisesta eli puhetaidollisesta (Hosiaisuusluoma 2016: 780) näkökulmasta, sillä puhuttu puheteksti tulee aina jollain lailla lähemmäs kuulijaa kuin kirjoitettu teksti ja näin ollen kielelliset vaikuttamisen keinot ovat usein myös vaikuttavampia. Modaalisuus yhdessä puhujan aseman kanssa rakentaa keskeisellä tavalla myös uudenvuodenpuheiden vaikutusvaltaisuutta.

3.3 Koheesio

Myös toisto voi toimia yhtä aikaa retorisenä keinona ja kohesiivisena sidoksena. Jo edellä on käynyt ilmi, että nesessiivirakenne toistuu kaikissa Niinistön puheissa huomattavan usein, jopa siinä määrin, että sitä voidaan perustellusti pitää myös kohesiivisena sidoksena etenkin niissä kohdin, joissa rakenne toistuu useasti peräjälkeen (ks. myös esim. esimerkki 3):

- 8) *Ilmastonmuutosta on hillittävä ja sen vaikutuksiin on sopeuduttava. Luontokato on pysäytettävä.*
(2023)

Toistoa esiintyy puheissa myös fraasitasolla (ks. myös esimerkki 6):

- 9) *Joudumme oppimaan, etteivät kaikki suinkaan halua ottaa vastaan malliamme, sitä käyttäytymistä jota itse pidämme oikeana. Joudumme oppimaan, miten vastata toisenlaiseen malliin ja käyttäytymiseen.*
(2023)

Pääosin toisto toteutuu puheissa kuitenkin sanastotasolla niin paikallisesti, kuin laajemminkin (ks. leksikaaliset valinnat):

- 10) *Suomalaiset arvostavat pohjoismaista yhteistyötä. Tämä yhteistyö on laajentunut myös puolustukseen...*
(2013)
- 11) *Yhteys on hyvä sana. Meillä on yhteys; se voi merkitä syvää samautta yhtä lailla kuin että osaamme erilaisuudesta huolimatta ymmärtää toisiamme. Ymmärrys ja sen tuoma yhteys...*
(2018)
- 12) *Mutta meidän on ymmärrettävä, että maailmassa on myös paha. Paha ei pelkällä hyvällä hiljene. Paha vastaan on oltava päättäväsyyttä ja lujuuutta. – – Paha kun on taitava löytämään sen kaikkein löysimmän.*
(2023)

Toiston avulla toteutuu myös puheissa retorisena keinona usein esiintyvä kolmiportainen luettelo (ks. esimerkit 8 ja 13). Lisäksi toisto esiintyy myös joissain kohden useamman kuin yhden kielen piirteen kautta (ks. esim. esimerkin 3 niiden ja esimerkin 6 yhteiskunta). Vuoden 2013 puheessa koheesiota luo myös konnektiivin *siksi* toisto:

- 13) *Yhteistyötä ei ole ilman kumppaneita. Siksi panostamme vahvasti naapuruussuhteisiin, mutta myös siitä etämmälle. Siksi tavoittelemme Euroopan unionin yhteisen turvallisuus- ja puolustuspoliittikan vahvistamista. Siksi jatkamme kumppanuuden kehittämistä puolustusliitto Naton kanssa.*
(2013)

Edellisten lisäksi toistolla on myös merkittävä puhetta rytmittävä vaikutus, joka tekee puheen kuuntelemisesta (mutta myös lukemisesta) ja seuraamisesta miellyttävämpää.

Vuoden 2013 puheessa yleisimpiä ovat aikaa ja syytä representoivat konnektiivit *nyt* ja *siksi*, ja vuoden 2023 puheessa yleisin on ehtoa representoiva konnektiivi *mutta* (ks. Shore 2020: 398). Muutoin puheissa esiintyy hyvin moninainen kirjo erilaisia konnektiiveja, joista esimerkiksi taipumaton partikkeli *myös* löytyy jokaisesta puheesta. Juuri representatiiviset konnektiivit ovat kuitenkin merkitysten rakentumisen näkökulmasta ne mielenkiintoisimmat, sillä niiden kautta vahvistetaan argumentaatiota ts. esitetyt näkökulmat näyttävät perusteltuina (*siksi*), monia eri näkökulmia (*myös*), syy-seuraussuhteita (*nyt, siksi*) ja myös ehdollisuuksia huomioon ottavina (*mutta*) vahvoina ja punnittuina argumentteina.

Metafunktionaalinen hypoteesi näyttäisi toteutuvan etenkin niiden kohesiivisten sidosten kautta, jotka voidaan tulkita myös retoriseksi keinoiksi. Tekstuaalisten valintojen ja ilmenemismuodon välinen suhde tulee kuitenkin yhtä lailla esiin myös siinä mitä tekstissä ei ole (Shore 2012b: 184). Teksti on alunperin puhuttu puhe, mutta puhe ei ole spontaania ja vuorovaikutteista vaan suunnitelmallista ja yhdensuuntaista. Puheessa esitetty etenee, on ja pysyy puhujan ehdoilla, eivätkä kuulijoiden mielipiteet ja näkökulmat voi muuttaa sitä, vaikka presidentin toisaalta voidaankin nähdä jossain määrin myös edustavan kansaa (ks. johdanto).

3.4 Yhteenveto

Edellä olen esitellyt Niinistön uudenvuodenpuheita leksikaalisten valintojen, modaalisuuden ja koheesio rakentumisen näkökulmista sekä kuvannut näiden suhdetta tilannekontekstiin. Jo yksittäisten metafunktiokohtaisten kielen piirteiden tarkastelu osoittaa kielisysteemin ja tilannekontekstin välisen yhteyden eli ainakin tämän aineiston kohdalla metafunktionaalinen hypoteesi toteutuu.

Kielenpiirrekohtaisen tarkastelun lisäksi on kuitenkin tärkeää huomioida myös näiden osittainen limittyneisyys. Kuten on jo edellä todettu, esimerkiksi koheesio rakentuu osin leksikaalisten valintojen kautta, minkä lisäksi etenkin koheesio ja modaalisuuden limittyneisyys näyttäisi olevan merkitysten muodostumisen kannalta keskeistä: sama kieliaines palvelee molempia käyttötarkoituksia (ks. esim. esimerkki 8).

Leksikaalisten valintojen, modaalisuuden ja koheesio kautta rakentuu puheisiin merkityksiä, jotka heijastelevat aikaa ja sen ilmiöitä: Esimerkiksi vuoden 2023 puheen sisältösanoissa konstruoiu tällä hetkellä vallalla oleva maailmantilanne, jossa sota Ukrainan ja Venäjän välillä läpäisee ihmisten elämää niin globaalisti, kansallisesti kuin yksilötasollakin. Lisäksi modaalisuutta esiintyy paitsi kahta muuta puhetta enemmän, myös moninaisemmin juuri vuoden 2023 puheessa, minkä voisi niin ikään katsoa heijastelevan sodan aiheuttamaa epävarmuutta ja -vakautta. Vertailuna, vuosien 2013 ja 2018 puheiden sisältösanat konstruivat turvallisuuteen ja elämässä eteenpäin selviytymiseen nähden vähemmän perustavanlaatuisia ilmiöitä kuten työtä, taloutta ja yhteisöllisyyttä (ks. esim. Maslown tarvehierarkia). Esimerkiksi vuoden 2018 melko seesteinen yhteiskunnallinen tilanne mahdollistaa myös paljon palstatilan jättämisen etenkin nuoria, mutta myös naisia ja tyttöjä, koskettaville asioille. Mielenkiintoista on myös se, kuinka pelkästään jo puheiden yleisimpiin verbeihin kiteytyy hyvin paljon puheiden keskeisiä merkityksiä: monet verbit ovat merkityksiltään melko neutraaleja (esim. *jatkoa*) kun taas esimerkiksi verbeillä *selviytyä* ja *kehittyä* on hyvin selvät, mutta keskenään erisävyiset konnotaatiot.

Kielen piirteiden kautta konstruoiu myös sosiaalinen todellisuus presidentin pitämän uudenvuodenpuheen ympärille siitäkin huolimatta, että puheessa läsnä olevia osallistujia ei ole tämän tutkielman näkökulmien puitteissa tarkemmin eritelty. Sisältösanoissa nostetaan esiin ihmisryhmiä, ei yksittäisiä ihmisiä, ja modaalisuuden kautta konstruoiu puhujan auktoriteettiasema suhteessa näihin ihmisryhmiin (*suomalaiset, kansalaiset* jne.), jota vahvistetaan ja tuodaan ilmi erinäisin modaalisuuteen ja koheesioon kytkeytyvin retorisin keinoin. Samalla puhuja voidaan myös nähdä linkkinä tai välimiehenä *meidän* ja *meitä suurempien* (esim. EU, YK, Nato jne.) välillä. Ylipäätään puheet käsittelevät laajoja kokonaisuuksia usein hyvin yleisellä ja abstraktilla tasolla tarjoten yksittäisille ihmisille ikään kuin ikkunan omaa elämänpiiriä laajempiin näköaloihin.

4 MERKITYSTEN POHJALTA LUETTAVAT ARVOT

Arvoja voidaan tarkastella konkreettisten yksilöiden toimintaa ohjaavien käsitysten ja niissä esiintyvien erojen lisäksi myös laajempaan kansalliseen omakuvaan kytkeytyvinä käsityksinä siitä, mikä (tässä tapauksessa) suomalaisille on tärkeää (Helkama 2015 : 12, 14). Koska tasavallan presidentti on nimenomaan kansallinen johtaja, voidaan uudenvuodenpuheista nousevien arvojen olettaa jossain määrin heijastelevan tällaista suomalaisten kansallista omakuvaa. Tällaisia arvoja, jotka ovat tunnistettavasti esillä myös kansallisessa taiteessa ja kirjallisuudessa, ovat esimerkiksi ahkeruus, sitkeys, isänmaallisuus, rehellisyys, tasa-arvo, luonto ja sivistys (Helkama 2015).

Niinistön uudenvuodenpuheissa arvot konstruoituvat pääosin leksikaalisissa valinnoissa tai niistä heijastuen. Modaalisuuden rooli on painottaa ja välittää näitä arvoja ja koheesiivisten sidosten kautta arvot kulkevat taustalla puheiden mukana läpäisten käsiteltäviä aiheita. Etenkin vuoden 2013 puheessa arvot ovat luettavissa suoraan sisältösanoista: työ, (taloudellinen) menestys, hyvinvointi ja yhtenäisyys näyttäytyvät arvoina, joiden merkitys korostuu epävarmana aikana, jota Niinistö kuvaa mm. seuraavasti:

- 14) *Kaiken tiedon, taidon ja osaamisen lisääntymisen myötä maailmasta ei ole tullut selkeämpi ympäristö toimia ja sopeutua. Pikemminkin on käynyt päinvastoin.*
(2013)

Työn ja taloudellisen menestyksen korostuminen on siinäkin mielessä mielenkiintoista, että talous on keskeisimpiä arvojen muutokseen vaikuttavia tekijöitä (Helkama 2015: 231). Vuoden 2013 puheessa arvot itsessään ovat puheen aiheena: arvon saavat puheessa elämän lisäksi ihmiset ja työ, minkä lisäksi kuvataan Pohjoismaiden yhteneväistä arvoperustaa, mutta pohditaan myös arvorakenteen muutosta viitaten jopa suoranaiseen arvoperustan murenemiseen:

- 15) *Eheyden voima on vaikeuksien voittamisen voimaa. Meillä on siitä kokemuksia, paljon nykyistä vaikeammista on selvitty. Onko tämä perisuomalainen hyöä jotenkin muuntumassa? Entäpä jos ratkaisevin rakennemuutos onkin arvojemme rakenteessa? On nähty itsekkyyden tai suoranaisten ahneuden nousevan. Se on merkki oikeudentunnon*

kuihtumisesta; ei tehdäkään välttämättä niin, kuin oikealta tuntuu, vaan niin, miten saa itselleen eniten hyötyä. Sillä asenteella yhteisöstä katoaa luottamus.
(2013)

Itsekkyuden, ahneuden, epäoikeudenmukaisuuden ja luottamuksen rikkoutumisen paheksuminen nostavat esiin myös suomalaisuuden kristillistä moraaliperustaa, jossa keskeisiä arvoja ovat nimenomaan lähimmäisenrakkaus, anteliaisuus ja totuus.

Vuoden 2018 ja 2023 puheissa arvot eivät ole yhtä suoraan luettavissa tekstistä vaan kirjoittautuvat enemmän rivien väliin. Esimerkiksi vuoden 2018 puheessa kuitenkin toistuvat sanastotasolla esimerkiksi turvallisuus ja kehittäminen/kehittyminen, jotka kytkeytyvät puheessa jälleen etenkin taloudelliseen menestymiseen. Lisäksi puheessa esiintyy paljon kansallisuuteen ja kansalaisuuteen kytkeytyvää sanastoa, joiden kautta konstruoituu tietynlainen kansallisen identiteetin arvostus. Keskeinen teema on myös muutos eri näkökulmista, jonka kautta muotoutuu jonkinlainen joustavuuden, sopeutuvaisuuden ja yhteisen hyvän tavoittelun ihanne, jota puheen lopussa myös sanallistetaan:

16) *Maailma muuttuu, mutta jotakin samaa jää. Jo Seitsemän veljeksien Juhani tiesi, kuinka "Kaikki käy hyvin, jos vaan itse kukin kohdastamme harrastelemme yksimielisyyttä ja sovittoa. Mutta kas jos riitaa etsimme, niin kyllä löydämme aina syitä niskaharjastemme kotteiksi."*
(2018)

Turvallisuus on keskeinen sisältösanoista poimittava arvo myös vuoden 2023 puheessa, mutta esimerkiksi rauha arvona konstruoituu mielestäni puheessa ikään kuin käänteisesti siinä, että taajaan toistuva sota esiintyy (myös osin modaalisuuden keinoin) hyvin negatiivisessa valossa. Lisäksi puheesta on luettavissa myös perinteisesti suomalaisuuteen liitetyn sisun ja tietynlaisen tulevaisuususkon arvostus, joka puheen lopussa myös sanallistetaan:

17) *Muistan joskus kuulleen lausahduksen "ihminen on aika epeli eläväiseksi". Taitaa siinä olla perää. Jokainen löytää itsestään uusia kykyjä ja ominaisuuksia, jos tiukille joutuu. Suomalaisesta sisustahan siinä on kysymys. Luotetaan siihen ja luotetaan toisiimme. Niin on vaikeudet ennenkin voitettu. Siitä ponnistaa itseensä luottava Suomi.*
(2023)

Niin ikään sisältösanojen kautta, ja osin myös sota-teemaan kytkeytyen, konstruoituu myös elämän arvo/arvostaminen (2023), sekä historian tapahtumiin kytkeytyvä nöyryyden hyve (2013, 2018). Lisäksi luonto nostetaan vuoden 2023 puheessa kahta muuta puhetta painokkaammin keskeiseksi arvoksi.

Myös tasa-arvon/tasavertaisuuden ihanne toistuu kaikissa puheissa hieman eri tavoin: puhutaan toisen ihmisen ja erilaisuuden kunnioittamisesta (2018, 2023), sukupuolten ja eri ikäryhmien välisestä tasa-arvosta (2018), mutta myös laveammin esimerkiksi eheydestä (2013) sekä yhtenäisyydestä (2013, 2018), jonka pohjalta rakentuu myös yhteistyön arvostus (2013, 2023).

Arvojen pysyvyyttä on usein tapana aliarvioida (Helkama 2015: 203). Tämän tutkielman aineistona olleista puheista esiin nousevien arvojen, ihanteiden, hyveiden ja arvostusten

tarkastelu tuntuu sekin palautuvan hyvin pitkälti perinteisesti suomalaisuuteen liitettäviin elementteihin kuten isänmaallisuuteen – tai vähintäänkin oman maan ja kansan hyväksi toimimiseen –, lähimmäisenrakkauteen ja tasa-arvoon, vaatimattomuuteen/nöyryyteen sekä sisukkuuteen/sitkeyteen, joka liitetään etenkin työn tekemiseen. Luontoarvot tosin jäävät näiden rinnalla sivuosaan ja sivistyskin on lähinnä implisiittisesti läsnä kehittymisen ja tasa-arvon tavoittelussa.

On kuitenkin tärkeää muistaa, että kansalliseen omakuvaan kytkeytyvät arvot voivat poiketa merkittävästikin yksilöiden tosiasiallisten, henkilökohtaisten arvojen muodostamasta kokonaisuudesta (Helkama 2015: 14–15). Tärkeää on myös arvioida kriittisesti sitä, onko edellä kuvatun sisältöisen arvopuheen uusintamisen tavoitteena pyrkiä säilyttämään yksilöiden arvomaailma perinteistä kansalliseen omakuvaan kytkeytyvää arvomaailmaa vastaavana. Tästä voisivat viestiä esimerkiksi kansallisen merkkiteoksen lainaaminen (esimerkki 16) ja suoran arvopuheen vahva ohjaavuus (esimerkki 15). Kansallisen kertomuksen tehtävänä on ylläpitää ja vahvistaa kansallista yhtenäisyyttä (Helkama 2015: 31). Ainakin tässä aineistossa uudenvuodenpuheet pyrkivät yhä edelleen uusintamaan kansalliseen kertomukseen – ja näin ollen siinä myös keskeistä roolia näyttelevään, vuoden 2018 puheessa lainattuun Aleksis Kiven *Seistemään veljekseen* – kytkeytyvää arvomaailmaa ja kansallista omakuvaa, jossa arvoja ohjaa kristillisuus ja työn moraalit (ks. Helkama 2015: 35).

5 PÄÄTÄNTÖ

Systeemis-funktionaalisen kieliteorian tuhlaillevuus (ks. Shore 2012a: 156–157) kävi hyvin ilmi myös tämän tutkielman tutkimusprosessista. Jopa tämän kaltainen riisuttu/supistettu versio teorian käytännön sovellutuksesta tekstien tutkimukseen osoitti monipuolisesti merkityksen ja muodon välistä yhteyttä ja tarjosi monia relevantteja näkökulmia tekstien suhteesta ympäröivään maailmaan. Teoria tuntui taipuvan hyvin puhetekstien analysoimiseen ja sen käyttö tuki hyvin tutkielmalle asetettuja tavoitteita. Yksittäisten kielen piirteiden tarkastelu ja ylipäätään vahvasti tekstiin perustuva lähestymistapa myös mahdollisesti neutraalin ja objektiivisen tarkastelun hyvin luonnollisella ja vaivattomalla tavalla.

Paljon jäi kuitenkin myös tässä tutkielmassa tarkasteltujen näkökulmien ulkopuolelle. Esimerkiksi puhe-tekstilajin ominaispiirteet (esim. puhuttelu ja lyhyet lauseet) jäivät tyystin tarkasteluun valittujen kielenpiirteiden ja näkökulmien ulkopuolelle. Lisäksi presidentistä rakentuu tämän tutkielman modaalisuusnäkökulman pohjalta kuva ylhäältä päin kehotuksia jakelevasta johtajasta, mutta mikäli mukaan olisi ottanu myös pesoonamuotovalintojen tarkastelun, olisi johtajuus näyttäytynyt hyvin erilaisena: Niinistö ei nimittäin ulkoista itseään omista kehottavista ja velvoittavista ilmauksistaan (ks. esim. esimerkit 9,11, 13 ja 17).

Aineiston rajallisuus jätti niin ikään paljon tutkielman ulkopuolelle. Vuoden 2023 puheessa kertaalleen mainittu (korona)pandemia olisi esimerkiksi ollut varmasti keskeinen osa vuoden 2023 puhetta edeltäneiden puheiden merkityssisältöjä. Toisaalta arvojen näkökulmasta mielenkiintoista on jo tässäkin aineistossa se, että kun sairauden uhkaa pahempi sodan uhka nousee ajankohtaiseksi, ei terveys nouse enää vuoden 2023 puheen keskeisten arvojen joukkoon. Aineiston rajaaminen vain kolmeen puheeseen ei myöskään mahdollista relevantilla tavalla esimerkiksi merkityksissä tai arvoissa tapahtuneen muutoksen tarkastelemista. Arvojen tarkastelussa esiin noussut kansallinen kertomus tarjoaisi sekin mielenkiintoisen vertailukohdan uudenvuodenpuheista koostuvan aineiston ja siinä esiintyvien arvojen tutkimiselle.

Mielenkiintoista olisi myös tehdä vastaavanlainen tutkimus jonkin toisen valtion päämiehen – uudenvuodenpuheita vastaavien – puheiden muodostamasta aineistosta ja verrata onko tiettyinä aikana esiin nostettavissa arvoissa alueellisia ja kulttuurisia eroja. Huomasin

myös joissain kohdin analyysia pohtivani tulosten korreloivuutta esimerkiksi Maslow'n tarvehierarkian kanssa: painottuuko sosiaalinen hyvinvointi enemmän seesteisinä aikoina pidetyissä puheissa ja fyysinen hyvinvointi kriisiaikojen puheissa.

Tällaisenaankin tutkielma kuitenkin tarjoaa näkökulmia siihen, millaisia kielenpiirteitä tarkastelemalla voidaan tehdä näkyväksi esimerkiksi tekstien todellisuutta rakentavaa luonnetta ja teksteissä esiintyviä vaikutuskeinoja sekä osoittaa niitä kohtia, joissa kriittisen lukutaidon merkitys korostuu.

LÄHTEET

- Halliday, Michael Alexander Kirkwood & Matthiessen, Christian Matthias Ingemar Martin 2013: *Halliday's Introduction to Functional Grammar* (Fourth edition). Oxford, UK: Routledge.
- Hankamäki, Jukka Sakari 2012: Arvojohtaminen on vaarallista. – <https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/hankamaki/94432-arvojohtaminen-on-vaarallista/> 9.2.2023.
- Heikkinen, Vesa 2020: *Tekstianalyysi. Miksi kieellisillä valinnoilla on merkitystä?* Helsinki: Gaudeamus.
- Heikkinen, Vesa & Lounela, Mikko 2009: Uudenvuodenpuheen minä. – Vesa Heikkinen (toim.), *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen* s. 218–249. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, Vesa & Pajunen, Tapio 2016: *Kansalaistaito. Miten politiikkaa voi ymmärtää, jos sitä voi ymmärtää?* Helsinki: Teos.
- Heikkinen, Vesa & Virtanen, Mikko 2005: Uudenvuodenpuheiden prosesseista. Työpaperi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tekstipajassa 25.11.2005. – <https://www.kotus.fi/files/964/tekstipaja-11-2005-tyopaeri.pdf> 16.11.2022.
- Helkama, Klaus 2015: *Suomalaisten arvot*. Helsinki: SKS.
- Hosiaislouma, Yrjö 2016: *Kirjallisuusoppi aapisesta äänirunoon*. Helsinki: Avain.
- Kotus = Kotimaisten kielten keskus. Uudenvuodenpuheilla rakennetaan yhtenäistä kansaa. – https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/artikkelit/uudenvuodenpuheilla_rakennetaan_yhtenaista_kansaa 9.2.2023.
- Leino, Kaisa, Nissinen, Kari, Puhakka, Eija & Rautopuro, Juhani 2017: *Lukutaito luodaan yhdessä. Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus (PIRLS 2016)*. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Luukka, Minna-Riitta 2002: M. A. K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–124. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- TPK = Tasavallan presidentin kanslia: Päätöksenteko ja toiminta. – <https://www.presidentti.fi/presidentin-toimi/paatoksenteko-ja-toiminta/> 12.4.2023.
- Shore, Susanna. 2020: *Lauseita ja vesinokkaeläimiä*. Helsinki: SKS.
- Shore, Susanna 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisessa teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Helsinki: Gaudeamus.
- Shore, Susanna 2012b: Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–185. Helsinki: Gaudeamus.
- Virtanen, Mikko T. & Hiidenmaa, Pirjo 2020: *Tekstintutkimus*. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*. Helsinki: SKS.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 9.2.2023.

Aineistolähteet

- Niinistö, Sauli 2023: Tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuhe 1.1.2023. – <https://www.presidentti.fi/puheet/tasavallan-presidentti-sauli-niiniston-uudenvuodenpuhe-1-1-2023/> 16.11.2022.
- Niinistö, Sauli 2018: Tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuhe 1.1.2018. – <https://www.presidentti.fi/puheet/tasavallan-presidentti-sauli-niiniston-uudenvuodenpuhe-1-1-2018/> 16.11.2022.
- Niinistö, Sauli 2013: Tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuhe 1.1.2013. – <https://www.presidentti.fi/puheet/tasavallan-presidentti-sauli-niiniston-uudenvuodenpuhe-1-1-2013/> 16.11.2022.